

ВИСШЕ УЧИЛИЩЕ ПО ЗАСТРАХОВАНЕ И ФИНАНСИ - СОФИЯ

Катедра „Финанси“

АВТОРЕФЕРАТ

**„ УСЛОВИЯ ЗА СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ НА
РЕГИОНИТЕ В ПОЛША, С ОГЛЕД НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ НА
СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ И НА ПЛАНИНСКИТЕ И ПОДПЛАНИНСКИТЕ
ТЕРИТОРИИ ”**

за докторантура по „Финанси и застраховане”, професионално направление

3. 8. Икономика

д-р инж. Матеуш Качмарски, MBA

(ORCID ID: 0000-0003-4498-7110)

София

-2022-

Дисертационният труд обхваща 275 страници и включва заглавна страница, съдържание, увод, седем раздела, заключение, библиография, списъци с таблици, фигури, графики и статистическо приложение.

Петте раздела са разделени на подраздели, които са тематично свързани помежду си. Първият раздел включва пет подраздела, вторият не включва подраздели, третият включва пет подраздела, четвъртият включва четири подраздела, петият включва два подраздела, шестият включва два подраздела и седмият не включва подраздели.

Библиографията на дисертационния труд съдържа общо 297 заглавия, включително 286 монографии, студии и научни статии; източник на статистически данни и 10 източника на нетография.

Дисертационният труд съдържа 72 таблици, 42 фигури и 6 графики.

I.Общо описание на дисертационния труд

1. Значение на дисертационния труд

Процесът на социално-икономическо развитие се характеризира с регионална диверсификация, разпределяне на динамично развиващите се и изоставащи в развитието си региони. В литературата по този въпрос развитието се определя като резултат от положителни промени в количествения растеж и качествения прогрес в икономическите, социалните и природните системи. Възникващите „положителни промени и качествен напредък“ могат да бъдат свързани както с местното, регионалното и подрегионалното, така и с националното развитие. Социално-икономическото развитие, измерено в различни пространствени мащаби, засяга както икономическата и социалната сфера, така и околната среда.

Обобщавайки изводите от литературата по този въпрос, можем да предположим, че социално-икономическото развитие представлява всички „положителни“ и желани промени, произтичащи под въздействието на фактори, които ги предизвикват или които могат да ги инициират. Процесът на промяна се влияе както от прости фактори, като нивото на образование на жителите, техническата инфраструктура, иновациите и изследователските дейности, така и от сложни взаимодействия, като синергията на прости фактори, произтичащи от приетата и реализирана стратегия за развитие.

Съвременната политика за развитие, включително регионалната политика, се създава като се вземат предвид регионалните социално-икономически условия и се използва т.нар. фактор на мястото. Основна предпоставка за формирането на политиките за регионално развитие са диспропорциите на регионалното развитие, а целта им е ориентацията към териториалното изравняване на разнородни икономически и социални условия за функциониране и развитие на териториите, включително на селските райони. Регионалната политика се осъществява чрез планови, законови и финансови инструменти, като нейната ефективност е много разнообразна и зависи от диспропорциите в развитието, съществуващи в даден регион.

Разглеждането на въпроса за регионалното развитие е тясно свързано с провеждането на национални и регионални политики, насочени към програмиране и стимулиране на развитието на регионите. Завършването на програмния период 2014-2020 г.г. и подготовката за следващия - 2023-2027 г.г. допринесе за оценката на ефективността и ефикасността на възприетите концепции и предпоставки за регионално развитие, както и за нов териториален поглед върху социално-икономическата ситуация, икономическото развитие на войводствата, устойчивото развитие на селските, планинските и предпланинските райони на Полша.

В това изследване регионалното развитие се оценява от гледна точка на социално-икономическото и устойчивото развитие на селските райони. При това, центъра на внимание на изследването са планинските и предпланински райони, подложени на процес на бърза маргинализация. Развитието на регионите в Полша е оценено едновременно в две различни териториални измерения, т.е. от гледна точка на войводствата и на селските райони, което представлява новаторско и холистично разбиране на процеса на развитие. Приетите и изпълнявани политики за развитие, включително Общата селскостопанска политика за 2023-2027 г.г., трябва да отчитат териториалността като основа за формиране на процесите на промяна, като ключова роля в тях играят ендегенните фактори. Това разбиране за развитието, особено на селските, планинските и предпланинските райони, е новаторско и трябва се отчете в прилаганата политика за развитие.

Дисертационният труд е изцяло посветен на проблемите на регионалното и местното развитие, които са част от основното направление на икономическите изследвания.

2. Предмет и цел на изследването

Предмет на изследването в този дисертационен труд е оценката на социално-икономическото развитие на регионите на Полша през 2007-2019 г.г. и устойчивото развитие на селските, планинските и предпланинските райони. Изследването също така оценява въздействието на развитието на селските райони, иновациите, изследванията и разработките на социално-икономическото развитие на регионите. Изследването отчита и въздействието от прилагането на Общата селскостопанска

политика (ОСП) и Програмата за развитие на селските райони (ПРСР) за 2007-2013 г.г. и 2014-2020 г.г. за устойчивото развитие на селските и на планинските и предпланинските райони в Полша.

С отчитане на настоящите условия на развитие и на диспропорциите в икономическия потенциал на регионите, бяха предприети емпирични изследвания за оценка на нивото на социално-икономическо развитие на Полша в регионална перспектива, както и устойчивото развитие на селските и планинските и предпланински райони. Резултатите от изследването способстваха да се организират и класифицират войводствата според синтетичен показател за развитие и бяха използвани за диагностициране на икономическите и социалните трудности и бариери, определящи възникването на диспропорции в регионалното развитие в Полша.

Основната цел на изследването е да се оцени социално-икономическото развитие на регионите и устойчивото развитие на селските и на планинските и предпланинските райони на Полша през 2007-2019 г.г.

3. Главна авторска теза на дисертационния труд

Основната теза на дистанционния труд предполага, че **социално-икономическото развитие на регионите и устойчивото развитие на селските и на планинските и предпланинските райони на Полша през 2007-2019 г.г. са териториално диверсифицирани и обусловени от фактори и бариери пред развитието.**

За проверка на основната теза на изследването са формулирани следните подробни изследователски хипотези:

1. Социално-икономическо развитие на войводствата на Полша през 2007-2019 г.г. е териториално диверсифицирано и се определя от фактори и бариери пред развитието.
2. Устойчивото развитие на селските райони в Полша през 2007-2019 г.г. е териториално диверсифицирано и се определя от фактори и бариери пред развитието.

3. Устойчивото развитие на селските райони в Полша през 2007-2019 г.г. определя социално-икономическото развитие на войводства.

4. Иновационните и изследователските дейности стимулират социално-икономическото развитие на войводства.

5. Изпълнението на Общата селскостопанска политика и Програмата за развитие на селските райони за 2007-2013 г.г. и 2014-2020 г.г. стимулира устойчивото развитие на планинските и предпланинските райони на Полша.

4. Цели и задачи на дисертационния труд

В дисертационния труд са формулирани пет конкретни задачи, които са проверени чрез иконометрични и статистически методи, и с анкети. Конкретните цели на това проучване са:

1. Оценка на социално-икономическото развитие в регионална перспектива в Полша през 2007-2019 г.г.

(вж. подраздели 3.2 и 3.3)

2. Оценка на устойчивото развитие на селските и на планинските и предпланинските райони на Полша през 2007-2019 г.г.

(вж. подраздели 3.4 и 3.5)

3. Оценка на въздействието на устойчивото развитие на селските райони върху социално-икономическото развитие на войводства.

(вж. раздел 4)

4. Оценка на въздействието на иновациите и изследователската дейност върху социално-икономическото развитие на войводства.

(вж. раздел 5)

5. Оценка на въздействието на приетата от ЕС Обща селскостопанска политика и Програмата за развитие на селските райони върху устойчивото развитие на планинските и предпланинските райони в Полша.

(вж. раздел 6)

Освен това са формулирани допълнителни изследователски въпроси:

1. Сравними ли са темповете на развитие на регионите на Полша през 2007-2019 г.г.?
2. Развиват ли се селските райони съгласно принципите на устойчивото развитие през 2007-2019 г.г.?
3. Устойчивото развитие на селските райони определя ли социално-икономическото развитие на регионите?
4. Влияят ли иновациите и изследователските дейности на темпа на регионалното развитие?
5. Допринесоха ли Общата селскостопанска политика и Програмата за развитие на селските райони 2007-2013 г.г. и 2014-2020 г.г. за динамичното и устойчиво развитие на селските и на планинските и предпланинските райони в Полша?

5. Използвани методи на изследването

Изследването потвърди детайлизираните цели, чрез следните изследователски методи: синтетичен показател за развитие на Хелвиг, корелационен коефициент на Пирсон и въпросник на автора.

В дисертационното изследване за оценка на нивото на социално-икономическото развитие на регионите на Полша, и на устойчивото развитие на селските местности и на планинските и предпланинските територии, е използван набор от променливи (показатели), характеризиращи социално-икономическите условия и състоянието на инфраструктурата в регионален контекст, а след това се направи съответен анализ, който доведе до сравнение и класификация на войводствата по отношение на диагностицирания изследователски проблем. За оценка на териториалното разнообразие на войводствата са взети предвид 7 категории (сфери на живот), които са представени от 47 променливи, диагностициращи социално-икономическото развитие

на регионите, и 35 променливи, диагностициращи нивото на развитие на селските райони.

Използваният в изследването на дисертацията за сравняване на войводствата и класифицирането им в многомерно пространство от признаци е методът за линейно подреждане на Хелвиг (1968). Този метод позволява да се направи подреждане на обектите, на описаните в многомерно пространство от признаци, с отчитане на избраните критерии за подреждане. Синтетичният индекс на развитие (наричан още показател за развитие на Хелвиг) се изчислява чрез измерване на разстоянието между референтен обект и наблюдаваните обекти и се използва за линейно подреждане на обекти, описани чрез много диагностични променливи, които се заменят с една единствена синтетична променлива. Въз основа на стойността на таксономичния показател за степента на развитие, войводствата са организирани и класифицирани от гледна точка на социално-икономическото развитие на регионите и устойчивото развитие на селските и на планинските и предпланинските райони на Полша.

Освен това, изследването оценява въздействието на устойчивото развитие на селските райони върху социално-икономическото развитие на войводствата, както и на иновациите и научноизследователската дейност върху социално-икономическото развитие на войводствата. За целта са използвани статистическите данни, налични в местната база данни на Централната статистическа служба, таксономичната стойност на показателя за нивото на развитие на Хелвиг (TIR), за който е изчислен корелационният коефициент на Пирсон, и е направена оценка на корелацията.

Изследването оценява и въздействието на прилагането на Общата селскостопанска политика и Програмата за развитие на селските райони върху устойчивото развитие на планинските и предпланинските райони на Полша. За целта е разработен и използван оригинален въпросник, който беше попълнен от респондентите онлайн чрез приложението Google Forms. Въпросникът е попълнен от 320 респонденти, живеещи в Подкарпатското и Малополското войводства, където значителна част от площта на тези региони е заета от планински и предпланински райони. Трябва да се подчертае, че участващите в проучването респонденти представляват 65 окръга и 164 общини.

Събраният цифров материал се подложи на статистическа обработка чрез критерия за съгласуваност χ^2 . Потвърждаването на хипотезата за съответствие с нормалното разпределение направи възможно прилагането на класическия (параметричен) дисперсионен анализ. Извършените изчисления не потвърдиха тази хипотеза, тъй като всички «р» стойности са под 0,001. Затова хипотезите бяха проверени чрез непараметричните критерии на Ман-Уитни, Краскел-Уолис. Освен това, в дисертационния труд са изчислени стойностите на коефициента на корелация R-Спирмен.

6. Ограничения на дисертационния труд

Пандемията от COVID-19 и въвеждането на дистанционна работа в много обществени институции, включително в Централната статистическа служба, обуслови достъпността на актуални статистически данни за регионите на Полша. Използваните в дисертационното изследване статистически данни са събрани през 2021 г. от местна банка данни и са подложени на иконометричен и статистически анализ. Пълният, използван за тези анализи набор статистически данни беше достъпен само за 2019 г., което обуслови тяхното методологично използване. Затова не беше възможно да се използват данни за последната година на програмния период, т.е. за 2020 г., което представляваше ограничение при провеждането на комплексна оценка на въздействието от изпълнението на програмите, оказващо съществено въздействие върху социално-икономическото развитие на регионите, устойчивото развитие на селските и на планинските и предпланинските райони в Полша.

Изследването оценява социално-икономическото развитие на регионите и устойчивото развитие на селските райони само от регионална гледна точка, съгласно класификацията NUTS, която беше въведена в Полша през 2005 г. с цел събиране на статистически данни в европейско измерение. Класификационното ниво 2 на NUTS в Полша е разпределено между 17 региона, т.е. 16 войводства, и освен това, в качеството на допълнителен регион беше отделен варшавският столичен регион. Наличните данни в Регионалната банка данни характеризират 16 войводства (региони), без да обособяват Варшава като отделен регион. Това представляваше значително

ограничение на приетата изследователска методология. Основната цел на изследването е да се оцени социално-икономическото развитие на регионите и устойчивото развитие на селските и на планинските и предпланинските райони в Полша, което представлява значително методологично ограничение за разширяване на мащаба на изследването и сравнението с европейски региони на ниво NUTS 2.

Друго ограничение на изследването е липсата на статистически данни, характеризиращи само планинските и предпланинските райони на Полша. Във връзка с гореизложеното, в изследването се приема, че Подкарпатското, Малополско и Силезкото войводства, със значителен дял планински и предпланински райони, се считат за планински и предпланински райони със специфични условия и ограничения за селскостопанска дейност.

II. Структура и сфера на дисертационния труд

Дисертационният труд обхваща 275 страници и се състои от заглавна страница, съдържание, въведение, седем раздела, заключение, библиография, списъци с таблици, фигури, графики и статистическо приложение.

Първият раздел, който съдържа пет подраздела, представя теоретичните положения и проблемите на регионалното развитие, както и проблемите, свързани с развитието на селските райони, включително планинските и предпланинските. Вторият раздел обсъжда методологическите предпоставки на собственото изследване на автора. Третият раздел, състоящ се от пет подраздела, оценява диференциацията на нивото на социално-икономическото развитие на регионите на Полша, както и устойчивото развитие на селските и на планинските и предпланинските райони на Полша през 2007 г., 2015 г. и 2019 г. Освен това, войводства и селските райони са подредени по региони според синтетичния показател на развитие на Хелвиг през 2007 г., 2015 г. и 2019 г. и тяхната класификация според постигнатото ниво на развитие. Четвъртият раздел, съдържащ четири подраздела, оценява влиянието на устойчивото развитие на селските райони върху икономическата активност на жителите на селските райони, новорегистрираните стопански субекти, площта на личните стопански парцели и средния месечен разполагаем доход. Петият раздел, който се състои от два

подраздела, оценява въздействието на иновациите и научноизследователската дейност във войводствата върху баланса на миграционните и собствените данъчни приходи от юридически лица на глава от населението. Шестият раздел, който се състои от два подраздела, оценява въздействието на Общата селскостопанска политика 2014–2020 г.г. и Програмата за развитие на селските райони 2014–2020 г.г. върху устойчивото развитие на планинските и предпланинските райони в Полша. Последният раздел определя и синтезира детерминантите на социално-икономическото развитие на войводствата в Полша, както и устойчивото развитие на селските, планинските и предпланинските райони. Този раздел представя също и препоръки за оформяне на социално-икономическото развитие на регионите и устойчивото развитие на селските и на планинските и предпланинските райони в Полша.

Библиографията на дисертационния труд съдържа общо 297 заглавия, включително 286 монографии, студии и научни статии; източник на статистически данни и 10 източника на нетография. Изследването включва 72 таблици, 42 фигури и 6 графики.

Съдържание

Увод

Раздел 1. Проблеми на регионалното развитие

- 1.1. Концепция за развитие и избрани теории за регионалното развитие
- 1.2. Политика за регионално развитие
- 1.3. Фактори и бариери пред регионалното развитие
- 1.4. Показатели за регионално развитие
- 1.5. Устойчиво развитие на селските и на планинските и предпланинските райони

Раздел 2. Методологически предпоставки на собствено изследване

Раздел 3. Оценка на диверсификацията на нивото на социално-икономическо развитие по отношение на органите на регионалното самоуправление

- 3.1. Избор и характеристики на променливите, използвани в метода на линейното подреждане.

3.2. Оценка на социално-икономическото развитие на войводствата в Полша през 2007 г., 2015 г. и 2019 г. според синтетичния показател за развитие на Хелвиг.

3.3. Класификация на войводствата според степента на социално-икономическо развитие.

3.4. Оценка на устойчивото развитие на селските райони в Полша през 2007 г., 2015г. и 2019 г. според синтетичния показател за развитие на Хелвиг.

3.5. Класификация на войводствата според устойчивото развитие на селските райони в Полша.

Раздел 4. Оценка на въздействието на устойчивото развитие на селските райони по региони

4.1. Оценка на зависимостта на демографията и пазара на труда в селските райони от професионалната активност на селските жители през 2007-2019 г.г.

4.2. Оценка на зависимостта на предприемачеството в селските райони и броя на новорегистрираните стопански субекти в частния сектор през 2007-2019 г.г.

4.3. Оценка на взаимовръзката между структурата на икономиката на региона и средната площ на индивидуалното стопанство през 2007-2019 г.г.

4.4. Оценка на връзката между животновъдната продукция и средномесечния разполагаем доход на 1 човек от индивидуално стопанство в селското стопанство през 2007-2019 г.г.

Раздел 5. Оценка на въздействието на иновациите и изследователските дейности във войводствата в Полша

5.1. Оценка на въздействието на изследователската дейност върху баланса на миграцията във войводствата през 2007-2019 г.г.

5.2. Оценка на влиянието на изследователската дейност върху собствения данъчен приход на глава от населението през 2007-2019 г.г.

Раздел 6. Оценка на устойчивото развитие на планинските и предпланинските райони в Полша според мнението на жителите

6.1. Становище относно въздействието на Общата селскостопанска политика за 2014-2020 г.г. и Програмата за развитие на селските райони за 2014-2020 г.г. върху устойчивото развитие на планинските и предпланинските райони.

6.1.1. Методологични предпоставки за статистически анализ на анкетни изследвания.

6.1.2. Зависимост на отговорите на въпросите от местоживеенето и пола.

6.1.3. Зависимост на отговорите на респондентите на въпросите от възрастта, нивото на образование, мястото и трудовия опит.

6.2. Коефициенти на корелация на Спирмен на резултатите от изследването.

6.2.1. Коефициенти на корелация на всички респонденти.

6.2.2. Коефициенти на корелация по отделните сегменти на респондентите.

Раздел 7. Идентифициране и синтез на условията за социално-икономическото развитие на войводствата и устойчивото развитие на селските и на планинските и предпланинските райони на Полша

Заклучение

Библиография

Списък на таблиците

Списък на фигурите

Списък на графичите

Статистическо приложение

III. Синтетично описание на разделите на дисертационния труд

Раздел 1. Проблеми на регионалното развитие

1.1. Концепцията за развитие и избрани теории за регионалното развитие

В икономическите и социалните науки има много дефиниции за регионално развитие, теории и концепции, произтичащи от икономиката на развитието. Много изследователи описват и диагностицират развитието, включително регионалното развитие, както се вижда от обширната литература по тази тема. Концепциите за регионално развитие са подложени на постоянни модификации в отговор на динамичните промени, настъпващи в резултат на бързия технологичен прогрес. Понятието регионално развитие, въпреки многобройните изследвания, не е получило единна и последователна дефиниция. В литературата по тази тема има и множество показатели, които измерват развитието, но досега не е разработен универсален такъв, който да може да бъде приет и използван от изследователите в сферата на развитието.

Развитието се разбира като поредица от целенасочени и необратими промени в структурата на анализирания обект. Текущите промени се тълкуват като преход от

едно състояние на обекта към друго, което определя промяната в неговия характер и свойства, които могат да бъдат количествени и качествени.

Въз основа на прегледа на литературата по тази тема може да се заключи, че теориите и концепциите за регионалното развитие съставляват теоретичните основи на регионалната политика. Разликите в развитието между отделните региони са предпоставка за създаването и прилагането на регионални политики, чийто ефект са положителните промени (вж. напр. Домански¹, Хавликовска - Хюкел²). Теориите за развитие се създават на базата на диагностицирани и преоценени известни фактори, които генерират социално-икономически промени, и идентифициране на връзката между тези фактори и социално-икономическата среда.

В литературата по тази тема съществуват теории за регионалното развитие, които се отнасят до механизмите, генериращи формирането на междурегионални различия. Отчитат причините за появата на различия, което се използва при създаването на регионални политики, насочени към намаляването на различията в нивото на регионалното развитие³. Според Г. Горзелака⁴, теориите за регионалното развитие могат да бъдат разделени на:

- ✓ свързани с пътя на устойчивото развитие,
- ✓ свързани с пътища на неустойчиво развитие.

Теориите за регионалното развитие, базирани на концепцията за неустойчивото развитие, изхождат от факта, че агломерационните центрове са мястото, където се индуцира процесът на развитие, а неговото следствие е разпространението към регионалните центрове и периферията.

Въз основа на теорията за устойчивия растеж Дж.М.Кейнс създава основен институционален модел⁵, който предполага, че дори в състояние на икономическо равновесие може да има (и обикновено има) недостатъчно използване на производствените фактори (особено трудовите ресурси).

¹ Domański R. (1997). *Przestrzenna transformacja gospodarki*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.

² Gawlikowska-Hueckel K. (2003). *Procesy rozwoju regionalnego w Unii Europejskiej. Konwergencja czy polaryzacja?*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.

³ Gorzelak G. (1989). *Rozwój regionalny Polski w warunkach kryzysu i reformy*. Rozwój regionalny, rozwój lokalny, samorząd terytorialny, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Instytut Gospodarki Przestrzennej, 14, Warszawa, 56-57.

⁴ Пак там.

⁵ Keynes J.M. (1883-1946) – por. J.M. Keynes (2003), *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza* (1936), Warszawa.

Съвсем отделна група са понятията, които отразяват степента на сложност на съвременните процеси на регионално развитие, т.е. понятията „нова икономическа география“ и „еволюционна икономика“. Тези концепции изхождат от факта, че протичащите процеси на развитие не се поддават на никакви “нормативни”, “универсални” и непреходни обобщения, което обуславя необходимостта от индивидуализиран подход към проблемите на регионалното развитие⁶.

Във връзка с обсъжданите концепции и тенденции, регионалното развитие трябва да се разбира от гледна точка на промените, протичащи в определено пространство (например войводство) и на възникващи и развиващи се икономически, социални, екологични и технологични системи. В литературата по темата тези промени се описват като постоянна замяна на съществуващото положение на нещата с по-добрите техни аналози⁷.

1.2. Политика за регионално развитие

Ключова роля в прилагането на регионалната политика играят органите за самоуправление на войводствата, като в резултат на административната реформа от 1999 г. на тях беше поверено формирането и прилагането на политиката за регионално развитие. Органите на регионалното самоуправление разшириха своите функции и получиха повече финансови средства на свое разположение. След 2004 г., освен собствени средства, местните власти получават и допълнителни средства от регионални, финансирани от Европейския съюз програми.

Диференциацията на степента на развитие на войводствата е тясно свързана с техните социални, природни и исторически условия. Разработени са много теории, обясняващи механизма на регионалното развитие, които се използват за формулиране на препоръки към органите на държавната власт. Съвременните концепции за регионално развитие отделят специално внимание на вътрешния потенциал на регионите, а задачата на органите на държавната власт е да подкрепят развитието на възходящите институционални, политически и социални фактори, които влияят върху

⁶ Gałązka A. (2017). *Teoretyczne podstawy rozwoju regionalnego – wybrane teorie, czynniki i bariery rozwoju regionalnego*. Studia BAS, 1(49), 9-61.

⁷ Głuszczyk D. (2011). *Istota rozwoju regionalnego i jego determinanty*. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Ekonomia, 17(214), 68-80.

конкурентоспособността и икономическото развитие⁸. Инициерирането на такива процеси дава възможност за устойчиво, независимо и дългосрочно развитие⁹.

Основната задача на войводското самоуправление е да създава и стимулира своето икономическо развитие. Въз основа на литературата по тази тема трябва да се каже, че появата на различия в нивото на развитие на регионите е закономерна. Целта на всяка регионална политика е да стимулира процеса на развитие чрез подробно идентифициране на регионалните детерминанти и бариери, които ограничават темпа на развитие.

В практиката на органите на държавната власт и местното самоуправление се обръща особено внимание на териториалния подход (place-based approach) при програмирането на местното и регионалното развитие. Териториализацията (политика, базирана на мястото), като парадигма на новата регионална политика, е представена от Барц¹⁰ в доклад, в който той заявява, че регионалната (кохезионна) политика в Европейския съюз е неефективна, недействителна и не отчита спецификата на регионите и техния потенциал за териториално развитие.

Кохезионната политика на ЕС за периода 2021-2027 г.г. цели да засили икономическото, социалното и териториалното сближаване в Европейския съюз и да се коригират различията в развитието между държавите и регионите, а политическите приоритети, които трябва да бъдат преследвани, са насочени към осигуряване на екологична и цифрова трансформация¹¹.

Въпросите за териториално балансираното регионално развитие са включени в документите за стратегическо развитие на страната, включително *Стратегията за отговорно развитие (COP)* и *Националната стратегия за регионално развитие 2030 г. (HCPP 2030)*. *Стратегията за отговорно развитие* определя основните условия, цели и насоки за развитие на страната в социално, икономическо, регионално и териториално измерение за периода до 2030 г. Предложен е и нов модел на развитие -

⁸ Grosse T.G. (2002). *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*. Studia Regionalne i Lokalne. Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych Uniwersytetu Warszawskiego (EUROREG): 1(8), 25-48.

⁹ Głuszczyk D. (2011). *Istota rozwoju regionalnego i jego determinanty*. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Ekonomia, 17(214), 68-80.

¹⁰ Barca F. (2009). *An Agenda for a Reformed Cohesion Policy. A Place-based Approach to Meeting European Union Challenges and Expectations*. Independent Report prepared at the request of Danuta Hübner, Commissioner for Regional Policy.

¹¹ https://ec.europa.eu/regional_policy/pl/policy/what/glossary/n/nplus2, dostęp dnia 12.06.2022 r.

отговорно, както и социално и териториално устойчиво развитие, използващо индивидуалния териториален потенциал, инвестиции, иновации, развитие, износ и продукция с висока степен на преработка¹².

1.3. Фактори и бариери пред регионалното развитие

Регионалното развитие е сложен процес, обусловен от различни фактори. В литературата по темата се прави общо разделение на факторите, които определят регионалното развитие на екзогенни и ендогенни ¹³.

Ендогенните, определящи развитието фактори са собствените ресурси на региона, които са следствие от неговия социално-икономически потенциал, местоположение и инфраструктура, наличие на производствени фактори, предприемачество и междурегионална политика.¹⁴ Настъпващите промени в регионалната, националната и международната локално-териториална система са причинени от екзогенни фактори на регионалното развитие. Комбинацията от вътрешни и външни фактори е характерна само за даден регион и оказва значително влияние върху силната междурегионална диференциация на нивото и скоростта на промените в развитието на отделните региони. Затова изключително важен е стремежът към оптимално съотношение между екзогенните и ендогенните фактори.¹⁵

Процесът на развитие се създава от детерминантите на развитието на региона, които си взаимодействат и се преплитат помежду си, което затруднява обособяването на най-важните от тях. Една от основните детерминанти на развитието на региона са знанията и технологичните иновации в икономиките, които стимулират икономическата ефективност, осигуряват конкурентно предимство на външните пазари и влияят върху модернизацията на икономическата структура на регионите.¹⁶

¹² *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*. (2017). Warszawa.

¹³ Właźlak K. (2010). *Rozwój regionalny jako zadanie administracji publicznej*, Oficyna Wolters Kluwer, Warszawa, 44.

¹⁴ Olejniczak K. (2016). *Znaczenie endogenicznych czynników rozwoju regionalnego w świetle badań empirycznych*. Barometr Regionalny. Analizy i Prognozy, 1, 35-41.

¹⁵ Grosse T.G. (2007). *Wybrane koncepcje teoretyczne i doświadczenia praktyczne dotyczące rozwoju regionów peryferyjnych*. W: Ekspertyzy do Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, t. 1, Warszawa, 119-134.

¹⁶ Tuziak A. (2005). *Uwarunkowania poziomu innowacyjności administracji publicznej w rozwoju lokalnym i regionalnym (na przykładzie województwa podkarpackiego)*. Studia Regionalne i Lokalne, 4(22), 77-90.

Развитието на регионите често се ограничава от съществуващи проблеми и пречки, които се наричат бариери пред развитието. Според Коседовски¹⁷, в политиката за регионално развитие могат да се разграничат пет групи бариери пред регионалното развитие: икономически, социални, технически, технологични и екологични.

Диференциацията в степента на развитие на войводствата е основа за предприемане на мерки за стимулиране на социално-икономическото развитие на регионите на страната от държавните органи и местното самоуправление¹⁸. Насоките, задачите и инструментите на регионалната политика се определят въз основа на цялостен анализ на регионалното развитие, както и на факторите и бариерите пред развитието.¹⁹

1.4. Показатели за регионално развитие

В литературата по този въпрос се използват различни показатели и модели на регионално развитие, като изследванията в тази област не са възприети и се използват единни и общоприети показатели. Използваните в изследването показатели и модели се определят от целта на изследването, както и от наличността и представителността на данните.

Използваните при оценката на регионалното развитие изследователски методи определят избора на показатели за регионално развитие. Изборът на показатели за регионално развитие и дефинирането на набор от диагностични характеристики (показатели) могат да се използват при анализа на нивото на регионално развитие като променливи, които характеризират избрана област (категория) на живот, или като променливи, които обясняват иконометричните регионални модели.

Разделението на показатели за регионално развитие е направено от Секомски²⁰, който идентифицира четири групи индикатори: синтетични; конкретни, подробни; показатели за оценка на структурните подеми, динамиката на икономическия прогрес

¹⁷ Kosiedowski W. (red.). (2005). *Samorząd terytorialny w procesie rozwoju regionalnego i lokalnego*. TNOiK Dom Organizatora, Toruń, 26-30.

¹⁸ Winiarski B., Winiarska F. (2012). *Polityka regionalna*. W: B. Winiarski (red.). *Polityka gospodarcza*, Wyd. PWN, Warszawa, 278-307.

¹⁹ Strzelecki Z. (2008). *Polityka regionalna*. W: Z. Strzelecki (red.). *Gospodarka regionalna i lokalna*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, 80.

²⁰ Secomski K. (1970). *Mierniki rozwoju regionów*. Gospodarka i Administracja Terenowa, 1, 5.

и ускоряването на социалното и културното развитие; мерки за икономическа взаимозависимост, отношения или връзки.

Синтетичните показатели за нивото и качеството на живот на населението са точни за оценка на нивото на социално-икономическо развитие. Тези показатели се наричат синтетични или таксономични и съдържат много променливи. Синтетичните индикатори обикновено се използват за оценка на социално-икономическото развитие, а извършвани чрез тяхното използване анализи са сложни.

За изследванията за устойчивост се използват променливи, които се фокусират върху качествените данни като елемент на благосъстоянието, а количествените променливи се използват като основа на изследванията.

Важен аспект при оценката на социално-икономическото развитие е факторът време, който позволява да се определят съвременните структурни различия и тенденции в промените в конкретна териториална система. Отчитането на фактора време води до значително разширяване на изходните възможности.

Това проучване използва синтетичната мярка за развитие на Хелвиг и диагностични променливи, които най-често са относителни. Според автора изборът на такива променливи е довел до постигането на надеждни и сравними резултати от изследването в областта на оценката на нивото на социално-икономическото развитие на войводствата, както и на устойчивото развитие на селските и на планинските и предпланинските райони в Полша..

1.5. Устойчиво развитие на селските и на планинските и предпланинските райони

Целта на устойчивото развитие е да осигури икономическо развитие, като същевременно се поддържа социален и екологичен баланс²¹. В социалните науки устойчивото развитие се признава като парадигма – образец, модел на поведение, мироглед на съвременната цивилизация²², който трябва да отговаря на нуждите на обществото, без да ги ограничава за бъдещите поколения.

²¹ Brutland, G.H. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development*. Accessed 10/06/2022 <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

²² Zadroga A. (2016). *Sustainable development jako paradygmat rozwoju społeczno-gospodarczego*. W: R. Tabaszewski, K. Sawicki, A. Błachut (red.). *Przestrzeń badawcze młodych naukowców. Inspiracje – Innowacje – Wdrożenia*. Wyd. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, 11-24.

Концепцията за устойчиво развитие в областта на селските райони и селското стопанство дава приоритет на природната среда при изпълнението на стратегическите цели за развитие. Резултатите от селскостопанските дейности са особено зависими от природата, а грижата и опазването на околната среда в селските райони е от особено значение. Устойчивото развитие на селското стопанство оказва значително влияние и определя устойчивото развитие на селските райони.

Проблемите на развитието и особеното значение на тези области определят изготвянето на политика за развитие, посветена на тези области, и привеждането в действие на инструменти, които стимулират тяхното развитие²³. Правилният и икономически обоснован начин за развитие на тези територии е концепцията за устойчиво развитие, която отчита едновременното развитие на социални, икономически и природни функции. Прилагането на концепцията за устойчиво развитие има положително въздействие върху развитието на планинските и предпланинските райони на Полша.

Прилагането на концепцията за устойчиво развитие на планинските и предпланинските територии трябва да се осъществява въз основа на приетата политика за развитие на тези територии и чрез въвеждане на ефективни инструменти за развитие.

Раздел 2. Методологическа основа на собствено изследване

Вторият раздел представя подробно методологическите предпоставки на собственото изследване на автора. Основната теза на дисертационния труд предполага, че **социално-икономическото развитие на регионите и устойчивото развитие на селските и на планинските и предпланинските райони на Полша през 2007-2019 г.г. са териториално диверсифицирани и обусловени от фактори и бариери пред развитието.** За проверка на основната теза на изследването бяха формулирани пет изследователски хипотези и пет допълнителни изследователски въпроса.

В собственото изследване на автора за оценка на нивото на социално-икономическото развитие на регионите на Полша, както и на устойчивото развитие на

²³ Musiał W. (2018). *Przyrodnicze, ekonomiczne i społeczne uwarunkowania przemian w rolnictwie obszarów górzystych na przykładzie polskich Karpat*. PTE, Warszawa.

селските и на планинските и предпланинските райони, е използван набор от променливи (показатели), които характеризират социално-икономическите условия и състоянието на инфраструктурата в регионален контекст, след което е извършен подходящ анализ, който доведе до сравнение и класификация на войводствата от гледна точка на изследователската задача. Използваният метод в изследването на дисертацията за сравняване на войводствата и класифицирането им в многомерно пространство инструмент, е методът за линейно подреждане на Хелвиг (1968)²⁴.

В изследването, чрез стойностите на показателя за развитие, обектите бяха групирани в класове с подобно ниво на развитие в отделни категории (области на живот). Провеждането на изследване въз основа на данни от 2007 г., 2015 г. и 2019 г. даде възможност да се оценят промените в социално-икономическото развитие на регионите и селските райони в два програмни периода, т.е. през 2007-2013г.г. и 2014-2020 г.г.

Раздел 3. Оценка на диверсификацията на нивото на социално-икономическо развитие по отношение на органите на регионално самоуправление

3.1. Избор и характеристики на променливите, използвани в метода на линейното подреждане

В този дисертационен труд е направено емпирично изследване за оценка на нивото на социално-икономическо развитие в Полша от гледна точка на регионите, както и за организиране и класифициране на войводствата според синтетичен показател за развитие. Резултатите от изследването са използвани за диагностициране на икономическите и социални трудности и бариери, които определят появата на диспропорции в регионалното развитие в Полша.

Изследването идентифицира две групи категории (сфери на живота), т.е. диагностициращи нивото на социално-икономическото развитие на войводствата и група от категориите (сфери на живота), характеризираща нивото на развитие на селските райони. Изследването включва 14 категории (сфери на живота), за които са определени диагностични променливи, характеризиращи 16 войводства в Полша.

²⁴ Hellwig Z. (1968). *Zastosowanie metody taksonomicznej do typologicznego podziału krajów ze względu na poziom ich rozwoju oraz zasoby i strukturę wykwalifikowanych kadr*. Przegląd Statystyczny, 15(4), 307-326.

Изследването предполага, че войводствата са разделени на 4 групи въз основа на синтетичния показател за развитие на Хелвиг: с най-високо ниво на развитие (I), с високо ниво на развитие (II), със средно ниво на развитие (III) и с ниско ниво на развитие (IV). Праговите стойности на показателя на Хелвиг за отделните групи за развитие се различават през годините и оказват влияние върху размера на отделните групи.

3.2. Оценка на социално-икономическото развитие на войводствата в Полша през 2007 г., 2015 г. и 2019 г. според синтетичния показател за развитие на Хелвиг

Оценката на социално-икономическото развитие на полските войводства през 2007 г., 2015 г. и 2019 г. според синтетичния показател за развитие на Хелвиг е направена в следните категории: демография и пазар на труда, регионално предприемачество, регионална икономическа структура, иновации и научноизследователска дейност, техническа инфраструктура, социална инфраструктура, опазване на околната среда.

Дисертационният труд показва пространствената диференциация на нивото на развитие на регионите по отношение на демографията и пазара на труда, и определя динамиката и посоките на протичащите промени. Подобряването на демографската ситуация и пазара на труда през анализирания период се наблюдава само в Подляското и Подкарпатското войводства, докато неблагоприятни промени настъпват в Швентокшиското, Лодзкото, Любелското и Варминско-Мазурското войводства. Нарастващите различия в нивото на социално-икономическо развитие на регионите се обуславят от неблагоприятни демографски процеси, а обезлюдяването и неадекватната възрастова структура на населението оказват негативно влияние върху пазара на труда.

Дисертационният труд показва пространствената диференциация на развитието на предприемачеството, която трябва да се отчете при проектирането на регионалното развитие в Полша. Въз основа на изследването се установи, че развитието на предприемачеството, освен ограничаването на негативните последици от застаряването на населението, трябва да бъде една от ключовите области на политиката за социално-икономическото развитие на регионите.

Идентифицираните в изследването регионални диспропорции в нивото на развитие на регионалната структура на икономиката, включително индустрията и строителството, са както закономерно явление, така и неблагоприятно за социално-икономическото развитие на регионите на Полша.

Изследванията показват значителна регионална диференциация в нивото на развитие на иновациите и научноизследователската дейност, като Полша е класифицирана като един от нововъзникващите иноватори в сравнение със страните от Европейския съюз. Сред всички европейски региони Мазовецкото и Малополското войводства бяха включени в групата на умерените иноватори, а останалите региони - в групата на нововъзникващите иноватори.

Развитието на техническата инфраструктура определя социално-икономическото развитие на регионите, както и подобряването на условията на живот на населението и опазването на околната среда. Необходимо е да се подчертае, че инвестициите в развитието на техническата инфраструктура са в съответствие със стратегията за устойчиво развитие на регионите. За поддържане или стимулиране на темповете на регионално развитие важна роля играят инвестициите във водоснабдяването, канализацията, газоснабдяването, пътната и железопътната инфраструктура.

Изследването показва неблагоприятното ниво на развитие на социалната инфраструктура в Полша и нейната пространствена диференциация в сравнение с други страни от ЕС, което е резултат от исторически и икономически условия. Затова политиката на държавата трябва да е насочена към нейното развитие. Развитието на социалната инфраструктура трябва да бъде един от приоритетите за устойчивото развитие на Полша и регионалното развитие.

Въз основа на синтетичния показател за развитие е идентифицирана пространствената диференциация на полските войводства в дейности, насочени към опазване на околната среда. Изследването показва много големи промени в класирането на войводства през 2019 г. в сравнение с базовата година. Мазовецкото и Любелското войводства подобриха позицията си в класацията със 7 позиции, докато Куявско-Поморското войводство я понижи с 8, Малополското - със 7, а Западнопоморското - с 4 позиции.

3.3. Класификация на войводствата според степента на социално-икономическо развитие

Въз основа на стойността на показателя за развитие през 2019 г. в категория „Демография и пазар на труда“ в I група с най-високо ниво са класирани 2 войводства, във II група - 5 войводства, в III група - 5 войводства и в групата с ниско ниво на развитие (IV) - 4 войводства.

В категорията на регионалното предприемачество Мазовецкото войводство и това на Долна Силезия са включени в групата с най-високо ниво на развитие, 7 войводства - в групата с високо ниво на развитие, 4 войводства - в групата със средно ниво на развитие, а групата с ниско ниво на развитие включва Любелското, Швентокшиското и Подляското войводства.

В категорията за структурата на регионалната икономика (промишленост, строителство), в групата с най-високо ниво на развитие са обособени 2 войводства, т.е. Долна Силезия и Силезия, 4 войводства са причислени към група II, като групата със средно ниво на развитие е най-многобройна (8 войводства). Любелското и Мазовецкото войводства са причислени към групата с ниско ниво на развитие.

Според резултатите от 2019 г. беше установено, че най-развитите войводства по отношение на научните изследвания, разработки и иновации, потвърдено чрез таксономичния показател за развитие, са Мазовецкото и Малополското войводства. Любуското и Варминско-Мазурското войводства се характеризират с най-слабо ниво на развитие.

При оценката на нивото на развитие на техническата инфраструктура беше установено, че войводствата на Силезия и Долна Силезия се характеризират с най-високо ниво на развитие, 8 войводства са включени в групата с високо ниво на развитие, 4 региона съставляват групата със средно ниво на развитие, а Любелското и Подляското войводства са класифицирани като слабо развити.

Нивото на развитие на социалната инфраструктура през 2019 г. е най-високо (група I) в три войводства, високо (група II) в четири войводства, средно (група III) в пет войводства и ниско (група IV) в четири войводства.

В категорията за опазване на околната среда войводствата Ополско, Долна Силезия и Мазовия са класифицирани в групата на най-високия квартал на развитие,

пет войводства - в групата с високо и средно развитие, а войводства Силезия, Куявско-Поморско и Варминско-Мазурско - в групата с ниско ниво на развитие.

3.4. Оценка на устойчивото развитие на селските райони в Полша през 2007 г., 2015 г. и 2019 г. според синтетичния показател за развитие на Хелвиг

Оценката на нивото на развитие на селските райони е направена по метода на Хелвиг, който отчита 7 категории (сфери на живот), т.е. демография и пазар на труда в селските райони, предприемачество в селските райони, структура на регионалната икономика (земеделие, лов и риболов), техническа инфраструктура в селските райони, опазване на околната среда в селските райони, растениевъдство и животновъдство.

Дисертационното изследване показва пространствената диференциация на демографската ситуация и пазара на труда в селските райони, като през анализирания период демографската ситуация и ситуацията на пазара на труда в селските райони се влошават.

Пространствената диверсификация на развитието на предприемачеството в селските райони на Полша, показана в дисертационното изследване, се дължи на ендеогенни и екзогенни фактори. В бъдеще следва да се очаква постепенно намаляване на функциите, свързани със селското стопанство и производството на храни, в полза на неселскостопанските функции, включително свързаните с развитието на предприемачеството.

Изследването показва регионалната диверсификация на структурата на икономиката по отношение на селското, горското, ловното и риболовното стопанство, което определя рентабилността на стопанствата, техните инвестиционни възможности, както и въвеждането на съвременни и екологични технологии за селскостопанско производство. Структурата на икономиката на региона през 2007-2019 г.г. непрекъснато се трансформира чрез използване на наличните финансови ресурси по Общата селскостопанска политика.

Изследването показва, че пространствената диференциация на нивото на развитие на техническата инфраструктура в Полша съвпада с нивото на развитие в категорията на регионалната икономическа структура (селско стопанство, лов и риболов).

Изследването показва различни пространствени нива на развитие на дейностите по опазване на околната среда в селските райони. Природната среда и местната култура трябва да се вземат предвид в процеса на регионално и местно развитие, както и да се превърнат в източник на развитие на неселскостопански форми на икономическа дейност, за да се постигнат конкурентни предимства.

Дисертационното изследване показва, че войводствата в Южна и Югоизточна Полша, включително Подляското, Лодзинското и Любушското, се характеризират със средно и ниско ниво на растениевъдството. Растениевъдството и животновъдството в Полша са силно пространствено диверсифицирани и промените, настъпващи в този сектор, задълбочават различията между регионите. Войводствата, разположени в централната и североизточната част на Полша, се характеризират с високо ниво на развитие на животновъдството, докато южните райони се характеризират с ниско ниво на развитие на животновъдството.

В обобщение трябва да се каже, че нивото на устойчиво развитие на селските и на планинските и предпланинските райони в Полша през 2007-2019 г.г. беше силно диференцирано в пространствено отношение, а настъпилите промени бяха динамични и се дължаха на фактори и бариери пред развитието.

3.5. Класификация на войводствата според устойчивото развитие на селските райони в Полша

Групата от категории, които диагностицират нивото на развитие на селските райони, включва демографията и пазара на труда. Четири войводства са класифицирани в най-високата квантилна група на развитие, само две войводства - в групата с високо развитие, осем войводства - в групата със средно развитие и две войводства - в групата с ниско развитие.

Развитието на предприемачеството в селските райони е полезно явление, което е част от стратегията за устойчиво развитие на селските райони. През 2019 г., в категорията предприемачество в селските райони три войводства са включени в група I квантил, четири войводства - в група II, осем войводства - в група III и едно войводство - в група IV.

В категорията на икономическата структура на региона (селско стопанство, горско стопанство, лов и риболов) Варминско-Мазурското, Великополското, Ополското и Западнопоморското войводства бяха включени в кватилната група с най-високо ниво на развитие, пет войводства бяха класифицирани в група II, четири войводства - в група III и три войводства - в групата с ниско развитие.

Най-високо ниво на развитие в категорията на техническата инфраструктура в селските райони през 2019 г. се наблюдава в следните войводства: Западнопоморско, Поморско, Варминско-Мазурско, Любушко и Ополско. Три войводства бяха класифицирани в групата на кватила с високо развитие, шест войводства - в групата със средно развитие, а Малополското и Люблинското войводства - в групата с ниско развитие.

В категорията за опазване на околната среда в селските райони, Подкарпатското, Любушкото, Подляското войводства бяха причислени към I кватилна група, Варминско-Мазурското, Западнопоморското, Поморското и Малополското войводства - към II група, Свентокшиското, Нижнесилезското, Мазовецкото, Великополското, Люблинското, Куявско-Поморското войводства и Силезия - към III група, а към IV група - Ополското и Лодзкото.

В категорията растениевъдство пет войводства бяха причислени към кватилна група I, три войводства - към група II, пет войводства - към група III и три войводства - към група IV.

Интензификацията на животновъдството в Полша варира според региона. Най-високо ниво на развитие в тази област е отбелязано в Подляското, Великополското и Мазовецкото войводства, а най-високото ниво на развитие - в Лодзкото, Варминско-Мазурското и Куявско-Поморското войводства. Седем войводства са причислени към кватилната група със средното развитие, а три войводства - към групата със слабото развитие.

Раздел 4. Оценка на въздействието на устойчивото развитие на селските райони по региони

4.1. Оценка на зависимостта на демографията и пазара на труда в селските райони от професионалната активност на селските жители през 2007-2019 г.г.

Във войводствата с високо ниво на развитие в областта на демографията и пазара на труда в селските райони е установен по-малък брой икономически активни селски жители. Във войводствата, където демографските условия и условията на пазара на труда са били по-малко благоприятни за жителите, по аналогичен начин е демонстрирана по-висока икономическа активност на жителите на селските райони (Графика 1). Изследванията показват средна степен на корелация ($R^2 = 0,3991$) между нивото на развитие на войводствата и професионалната активност на жителите на селските райони, което се обяснява с демографските и социални процеси, протичащи в селските райони на Полша.

Развитието на селските райони е неразривно свързано с промяната на изпълняваните от тях функции и устойчивото развитие на тези райони. Икономическите функции, изпълнявани от селските райони, се променят и селските райони стават все по-многофункционални²⁵. Настъпващите в полските села промени са вследствие диверсификацията на професионалните дейности на жителите на селските райони, възникващите структурни промени в селското стопанство, развитието на предприемачеството в селските райони, като отразяват икономическото развитие на региона и повишеното търсене на работници.

4.2. Оценка на зависимостта на предприемачеството в селските райони и броя на новорегистрираните стопански субекти в частния сектор през 2007-2019 г.г.

Въз основа на данни от войводствата за 2007 г., 2015 г. и 2019 г. за новорегистрирани субекти на националната икономика в частния сектор на 10 000 жители и чрез таксономичен показател на развитието в областта на предприемачеството, е установена средната степен на взаимозависимост на тези две статистики в селските райони. Показано е, че нивото на развитие на предприемачеството в селските райони има ограничено въздействие върху броя на новорегистрираните икономически субекти. Програмата за развитие на селските райони за 2007-2013 г. и 2014-2020 г. е ориентирана към устойчивото развитие на

²⁵ Zając D. (2014). *Znaczenie pozarolniczej działalności gospodarczej rolników w procesie rozwoju wielofunkcyjności rolnictwa i obszarów wiejskich*. Prace Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego, Monografie i Opracowania, Rzeszów, 17.

селските райони, включително *създаването и развитието на микропредприятия*²⁶ и *съдействие за стартиране на неселскостопанска икономическа дейност в селските райони*²⁷. Предоставена в това отношение подкрепа вероятно е повлияла на създаването на нови икономически субекти в селските райони.

Може да се твърди, че провеждането на политика за подпомагане развитието на предприемачеството в селските райони е оправдано, особено в планинските и предпланински райони. Затова за планинските и предпланински райони на Карпатите трябва да се разработи политика и стратегия за устойчиво развитие, адекватни на регионалните условия, една от основните цели на която да бъде развитието на предприемачеството, при спазване на принципите на устойчивото развитие.

4.3. Оценка на връзката между структурата на икономиката на региона и средната площ на индивидуалното стопанство през 2007-2019 г.г.

Капацитетът на селскостопанското производство зависи от аграрната структура, а оттам и постигането на конкурентни предимства на фермерските стопанства на пазара. Увеличаването на площта на фермите е един от показателите за адаптирането на селското стопанство към икономическите условия в Европейския съюз и на световния пазар на храни. Изследванията показват висока степен на корелация ($R^2 = 0,6616$) между средната площ на отделно стопанство, при площ на селскостопанска земя над 1 хектара, и показателя за таксономично развитие в структурата на регионалната икономика²⁸. Резултатите от изследването показаха, че увеличаването на площта на индивидуалните стопанства косвено увеличава обема на инвестиционните разходи и брутната стойност на основните фондове в селското, горското, ловното и рибното стопанство, както и дела на войводството в търговското селскостопанско производство в крайната селскостопанска продукция.

²⁶Działanie w ramach PROW 2007-2013 - *Oś 3 Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej - Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw.*

²⁷ Działanie w ramach PROW 2014-2020 - Poddziałanie 6.2 *Pomoc na rozpoczęcie pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich.*

²⁸ Поради липса на статистически данни в Централната статистическа служба на Полша за средната площ на индивидуалното стопанство с площ над 1 хектар земеделска земя, през 2007 г., 2015 г. и 2019 г. в изследванията се използваха статистически данни от 2010 г., 2013 г. и 2016 г. и се съотнасяха чрез таксономичния показател за развитие по структурата на икономиката на региона - към земеделието, горското стопанство, лова и риболова.

Изследването показва, че увеличаването на площта на фермите има положително въздействие върху настъпващите в структурата на полските ферми промени. Възникващите процеси на промяна се дължат преди всичко на необходимостта от адаптиране към променящите се условия на икономиката и постигането на по-високи доходи от фермерите. Последицата от това състояние на нещата е желанието за увеличаване на площта на фермите, производството на селскостопански и хранителни продукти и постигането на конкурентни предимства за фермите. В резултат на това тези промени генерират увеличение на средномесечния разполагаем доход на лице от индивидуално стопанство в селското стопанство.

4.4. Оценка на връзката между животновъдната продукция и средномесечния разполагаем доход на 1 човек от индивидуално стопанство в селското стопанство през 2007-2019 г.г.

Размерът на разполагаемия доход на 1 човек в индивидуално стопанство от селското стопанство се влияе включително от индексирването на селскостопанските производствени площи, нивото на образование на членовете на стопанството и ориентацията на селскостопанското производство (растениевъдство, животновъдство, специален отдел за селскостопанско производство). Изследванията показват, че съществува средна степен на корелация между средния месечен разполагаем доход на 1 човек и индекса TMR в животновъдния сектор. Следователно може да се приеме, че с увеличаването на дела на войводството в производството и изкупуването на краве мляко, както и дела на войводството в броя на добитъка и гъстотата на добитъка на 1 хектар обработваема земя, нараства месечният разполагаем доход на 1 човек в индивидуалните стопанства.

Нашите собствени изследвания показват, че площта на отделните стопанства оказва значително влияние върху структурата на производството, което от своя страна е свързано с историческите условия.

Раздел 5. Оценка на въздействието на иновациите и изследователските дейности във войводствата в Полиша

5.1. Оценка на въздействието на изследователската дейност върху баланса на миграцията във войводствата през 2007-2019 г.г.

Въз основа на данните за войводствата за 2007 г., 2015 г. и 2019 г. относно нетната миграция на 1000 жители и таксономичния показател за развитие на научноизследователската дейност, е установена висока положителна корелация между тези две статистики, което означава, че наред с нарастването на степента на развитие на научноизследователската дейност, миграционният баланс е положителен. Във войводствата с ниско ниво на развитие на научноизследователската и иновационната дейност се наблюдава отрицателен миграционен прираст, което доведе до изтичане на човешки капитал към други региони. Може да се заключи, че войводствата, за които показателят за развитие Хелвиг е бил по-висок, са предлагали на жителите си по-благоприятни условия за живот, развитие и работа.

Войводствата, които се характеризират с високо ниво на развитие на научноизследователската и иновационната дейност, създадоха едновременно фактори и сили, които привличат хората в района. Обратната ситуация се развива в районите с най-ниска изследователска активност, което създава условия за изтласкване на техните жители. Тези фактори могат да бъдат социални, икономически, психологически или демографски.

Проучването показва висока корелация между нивото на развитие на войводствата и миграционния баланс, което може да се обясни с протичащите в Полша демографски и социални процеси, т.е. обезлюдяването на периферните региони и концентрацията в динамично развиващи се агломерации. Войводствата с високо ниво на развитие на научноизследователските и иновационните дейности получават конкурентни предимства, което ги прави привлекателно място за миграция. При това може да се заключи, че най-важните фактори на миграцията са икономическите (привличащите) фактори, които осигуряват на техните жители например по-високо ниво на материално благосъстояние, по-високи заплати, по-добри условия на труд и живот.

5.2. Оценка на влиянието на научноизследователската дейност върху собствения данъчен приход на глава от населението през 2007-2019 г.г.

В дисертационното изследване се анализира корелацията на размера на корпоративния данък на глава от населението спрямо показателя за развитие на Хелвиг. Между използваните в изследванията данни е установена висока положителна корелация, с коефициент 0,683. Установено е, че степента на развитие на научноизследователската и развойната дейност оказва значително влияние върху размера на корпоративния данък в държавния бюджет. В Мазовецкото войводство, за което показателят на развитие Хелвиг е най-висок - 0,913, през 2019 г. въздействието на СИТ (корпоративния подоходен данък) на глава от населението е 426,04 полски злоти. От друга страна, в Швентокшиското войводство, за което показателят на развитие е най-нисък - 0,125 на глава от населението, данъчните приходи са само 86,89 полски злоти.

Дисертационният труд показва, че политиката за регионално развитие трябва да бъде фокусирана върху развитието на научноизследователската и иновационна дейност в региона. Изследването показва, че размерът на приходите от юридически лица е тясно свързан с нивото на иновационно развитие във войводството. Увеличаването на приходите в държавния/регионалния бюджет влияе върху динамиката на развитие на региона, което означава, че се подобрява качеството на живот на жителите му.

Раздел 6. Оценка на устойчивото развитие на планинските и предпланинските райони в Полша според мнението на жителите

6.1. Становище относно въздействието на Общата селскостопанска политика за 2014-2020 г.г. и Програмата за развитие на селските райони за 2014-2020 г.г. върху устойчивото развитие на планинските и предпланинските райони

Създаването на цели и концепции за новата селскостопанска политика за 2023-2027 г.г. допринесе за оценката на приключващия програмен период на ОСП за 2014-2020 г. Резултатите от изследването позволят да се направи оценка на ефективността на политиката, прилагана в планинските и предпланинските райони на Полша, които са пространствено диверсифицирани и развитието на тези територии се извършва с

различни темпове поради релефа и различните условия за развитие на селското стопанство и селските райони.

Оценка на изпълнението на Общата селскостопанска политика през 2014-2020 г.г. е направена чрез разработен от автора въпросник, който беше попълнен онлайн чрез формуляр на Google Forms. Въпросникът е попълнен от 320 респонденти, живеещи в Подкарпатското и Малополското войводства, където значителна част от територията на тези региони е заета от планински и предпланински райони. Необходимо е да се подчертае, че участвалите в изследването респонденти представят 65 окръга и 164 общини. Характеристиките на респондентите са представени в таблица 16.

6.1.1. Методологични предпоставки за статистически анализ на анкетните изследвания

Събраният цифров материал е подложен на статистическа обработка чрез пакет Statistica 13.3. На първия етап, с използване на теста за съгласуваност χ^2 , е проверено съответствието с нормалното разпределение на емпиричните разпределения на резултатите от отговорите на въпроси 11-28. Това е основното условие за избор на тест на следващите етапи от анализа, което се използва за проверка на хипотезите на изследването. Потвърждаването на хипотезата за съответствие с нормалното разпределение направи възможно прилагането на класическия (параметричен) дисперсионен анализ. Извършените изчисления не потвърдиха тази хипотеза, тъй като всички «р» стойности са под 0,001. Затова хипотезите бяха тествани чрез непараметрични критерии на Ман-Уитни, Краскел-Уолис. Освен това, в дисертационния труд са изчислени стойностите на коефициента на корелация R-Спирмен²⁹.

Корелационният анализ включва определяне на стойността на корелационния коефициент на R-Спирмен и определяне на разликата му от стойност 0 (чрез t-теста на Стюdent, ниво на значимост $\alpha = 0,05$). Този анализ беше използван за изследване на корелацията между отговорите на въпроси 11-28.

²⁹ Stanisław A. (2006). *Przystępny kurs statystyki z wykorzystaniem programu STATISTICA PL na przykładach z medycyny. T. I. Statystyki podstawowe*. Wyd. Statsoft, Kraków.

Целта на изследването е да се оцени въздействието на Общата селскостопанска политика и Програмата за развитие на селските райони върху устойчивото развитие на планинските и предпланинските региони на Полша. Въпросите от въпросника от 11 до 28 се отнасяха до оценката на изпълнението на Общата селскостопанска политика през 2014-2020 г. и Програмата за развитие на селските райони 2014-2020г.

6.1.2. Зависимост на отговорите на въпросите от местоживеенето и пола

Чрез тест на Ман-Уитни е оценена връзката между отговорите на включените във въпросника въпроси в зависимост от войводството, местоживеенето, пребиваването в планински и предпланински райони и пола.

Жителите на Малополското войводство изразяват мнение, че Програмата за развитие на селските райони 2014-2020 г. е имала по-благоприятно въздействие върху трансфера на знания и иновации в селското и горското стопанство и селските райони; повишаването на жизнеспособността на стопанствата и конкурентоспособността на всички видове селско стопанство във всички региони, както и насърчаването на иновативните земеделски технологии и устойчивото управление на горите; подпомагане на социалното включване, намаляване на бедността и насърчаване на икономическото развитие в селските райони. Изследването показва, че жителите на Подкарпатското войводство, в сравнение с жителите на Малополското войводство, оценяват подкрепата за диверсификацията на дейностите, създаването и развитието на малкия бизнес, както и създаването на работни места в планинските и предпланинските райони в рамките на Програмата за развитие на селските райони 2014-2020 г.г.

Чрез направеното изследване беше показано, че жителите на града са на мнение, че приоритетите на Програмата за развитие на селските райони за 2014-2020 г.г., оценени в хода на проучването, са повлияли на местното развитие на планинските и предпланинските райони в Полша, като дейностите в рамките на Програмата за развитие на селските райони, и програмата в широк спектър от дейности оказват положително въздействие върху селските райони, включително върху планински и предпланински райони.

Изследването показва, че жителите на планинските и предпланински райони изразяват мнение, че всички предложени приоритети и дейности по Програмата за развитие на селските райони за 2014-2020 г.г. и целите на Общата селскостопанска политика за 2014-2020 г. имат „неутрално“ въздействие върху развитието на селските райони, разположени в планински и предпланински райони. Получените резултати потвърждават концепциите на автора за необходимостта от разработване на цели, приоритети, интервенции и идеи на ОСП и ПРСР, които да отразяват спецификата на планинските и предпланинските райони на Полша и да стимулират тяхното динамично развитие. Изглежда оправдано и целесъобразно, предлаганата изследователска хипотеза да се разшири върху територията на Карпатите в други държави-членки на Европейския съюз. Поради сходството на климатичните, културните, икономическите и социалните условия, включително структурни, както и исторически, територията на Карпатите е подложена на подобни процеси на развитие. Тази хипотеза трябва да бъде потвърдена или опровергана чрез провеждане на изследвания в страни с прикарпатски планински и предпланински територии.

Изследването показва, че мнението за въздействието на ОСП и ПРСР през 2014-2020 г.г. върху планинските и предпланинските територии по всички въпроси е диференцирано в зависимост от пола на респондентите ($p < 0,05$). Според жените, влиянието на включените във въпросите фактори е по-благоприятно в сравнение с отговорите на мъжете.

6.1.3. Зависимост на отговорите на респондентите на въпросите от възрастта, нивото на образование, мястото и трудовия опит

Зависимостта на отговорите на респондентите на включените във въпросника въпроси от възрастта е оценена чрез тест на Крускал-Уолис.

Изследванията показват, че средните рангови стойности са най-ниски в групата на хората на възраст 20-35 години. Това означава, че мнението за приоритета на ПРСР е по отношение на възстановяването, опазването и подобряването на екосистемите, свързани със селското и горското стопанство; подпомагане на ефективното използване на ресурсите и прехода към нисковъглеродна и устойчива на климата икономика в селското стопанство, хранителната индустрия и горското стопанство; задачите на

Общата селскостопанска политика за осигуряване на устойчиво управление на природните ресурси в планинските и предпланинските райони и борбата с изменението на климата са най-слабо положителни в най-младата група респонденти, а най-високи стойности са получени в групата на хората на възраст 35-50 години.

Изследването показва широк диапазон мнения относно въздействието на ПРСР 2014-2020 г.г. и ОСП 2014-2020 г.г. за развитието на планинските и предпланинските райони на Полша, в зависимост от нивото на образование на респондентите. Трябва да се подчертае, че мненията по всички въпроси от въпросника се различават значително в зависимост от нивото на образование, като с повишаване на нивото на образование, изразените мнения са по-положителни.

Мнението относно въздействието на ОСП за 2014-2020 г.г. и ПРСР 2014-2020 г.г. върху развитието на планинските и предпланинските територии по всички въпроси се различава в зависимост от местоработата на респондентите. Проучването установи, че средното класиране на повечето въпроси е по-ниско в групата на хората, работещи във ферма или в местно управление. Тази група служители изрази по-малко положително мнение относно въздействието на ОСП и ПРСР върху развитието на планинските и предпланинските райони в Полша, за разлика от групата хора, работещи в АРиМСС или СКЦ, които изразиха по-добро мнение за положителното въздействие върху развитието на тези райони.

Изследването показва, че мнението за въздействието на ПРСР 2014-2020 г.г. и ОСП 2014-2020 г.г. върху развитието на планинските и предпланинските райони на Полша варира в зависимост от трудовия стаж на респондентите по почти всички въпроси. Респондентите с над 10-годишен опит изразиха мнение, че ПРСР 2014-2020 г.г. има „поскоро положителен ефект“ или че целите на ОСП за 2014-2020 г.г., ПРСР и ОСП нямаха значение („безразлично“) за развитието на планинските и предпланинските райони на Полша. Всички анкетирани, независимо от техния трудов стаж, изразяват мнение, че целите на ОСП по отношение на: подпомагане на конкурентоспособността на селското стопанство в планинските и предпланински райони; осигуряване на устойчиво управление на природните ресурси в планинските и предпланинските райони и мерки за борба с изменението на климата; постигане на балансирано териториално развитие на селската икономика и общностите в планинските и предпланинските райони,

включително създаването и запазването на работни места, както и в подкрепа на земеделските стопани и повишаване на селскостопанската производителност в планинските и предпланинските райони чрез осигуряване на стабилно и достъпно продоволствено снабдяване, са „по-скоро постигнати“, или имат „безразлично“ мнение по този въпрос.

6.2. Коефициенти на корелация на Спирмен на резултатите от изследването

6.2.1. Коефициенти на корелация на всички респонденти

Коефициентът на корелация на Спирмен показва, че всички стойности говорят за значителна корелация между съответните двойки отговори на въпроси. Всички стойности се оказаха положителни, което означава правопрпорционална корелация. По-голямата част от стойностите на корелационния коефициент са над 0,5, а някои са над 0,7, което означава, че отделните отговори на въпроси относно въздействието на ОПР 2014-2020 г.г. и ОСП 2014-2020 г.г. върху развитието на планинските и предпланинските райони в Полша показаха умерена или висока корелация. Само някои стойности, свързани с корелацията с отговорите на въпроса за постигане на целта на Общата селскостопанска политика за подпомагане на фермерите и повишаване на ефективността на селското стопанство в планинските и предпланинските райони чрез осигуряване на стабилни хранителни доставки на достъпни цени (въпрос 26), са по-ниски от или (закръглени) равни на 0,4, което означава ниска корелация.

6.2.2. Коефициенти на корелация по отделните сегменти на респондентите

Таблиците по-долу показват фрагменти от корелационната матрица със статистически незначими стойности в t-теста на Стюдент. Нерелевантните стойности означават, че мненията относно факторите, споменати в дадена двойка въпроси, не корелират помежду си. По-благоприятното мнение по зададения от въпросника въпрос не е придружено от по-високо мнение по въпроса от тази двойка. Изследването показва, че в останалите сегменти на Подкарпатското войводство, за жителите на възраст под 50 години, жени и мъже, с висше образование, служители на Агенцията за реструктуриране и модернизация на селското стопанство, селскостопанските

консултациялни центрове и органите на местно самоуправление, както и респонденти с 20-годишен трудов стаж, всички изчислени стойности на коефициента на корелация са статистически значими.

Показано е, че отговорите на респондентите от Малополското войводство на съдържащите се във въпросника въпроси относно постигането на целта на ОСП в областта на опазването на планинските и предпланинските ландшафти и територии (въпрос 28), не са придружени от по-благоприятно мнение за въздействието на приоритетите на ПРМС за 2014-2020 г.г. върху развитието на тези области (приоритетите са показани във въпроси: 11, 12, 14 и 15).

Раздел 7. Идентифициране и синтез на условията за социално-икономическото развитие на войводствата и устойчивото развитие на селските райони и на планинските и предпланинските райони на Полша

Изследването показва, че нивото на социално-икономическото развитие на регионите на Полша през 2007-2019 г.г. е силно диверсифицирано в пространствено отношение и е подложено на постоянни промени, а темпът на тези промени се определя от факторите и бариерите пред развитието. Затова трябва да се приеме напълно подробно изложената хипотеза в това отношение. В някои региони регионалното развитие е динамично, променяйки благоприятно социално-икономическата среда, но за съжаление в някои провинции се наблюдават неблагоприятни процеси на развитие, които са диагностицирани и предложени за прилагане на насочени към стимулиране на процесите на развитие решения. При представяне на отговор на поставен в изследването въпрос трябва да се изхожда от факта, че регионите на Полша през 2007-2019 г.г. се развиваха с различни темпове, което зависеше в т.ч. от прилагането на политиките за развитие, включително Общата селскостопанска политика.

Изследването показва, че нивото на устойчиво развитие на селските и на планинските и предпланинските райони в Полша през 2007-2019 г.г. е силно диверсифицирано в пространствено отношение, а настъпилите промени са динамични и се дължат на фактори и бариери пред развитието. Подробната, представена в тази дисертация хипотеза трябва да бъде напълно приета. В отделни категории

възникващите процеси на развитие оказват положително влияние върху устойчивото развитие на селските райони през 2007-2019 г.г., които се развиват в съответствие с предпоставките за устойчиво развитие. Освен това, изследването разкрива потенциала за тяхното развитие и предлага насочени към тяхното развитие решения.

Въз основа на изследването формулираната изследователска хипотеза за благоприятния ефект на нивото на развитие на селските райони в Полша през 2007-2019 г. върху социално-икономическото развитие на войводствата беше напълно потвърдена. Същевременно, нивото на развитие на селските райони определя социално-икономическото развитие на регионите.

Изследването потвърди разгърнатата хипотеза за стимулиращия ефект на иновациите и изследователската дейност върху социално-икономическото развитие на войводствата, и тази хипотеза трябва да бъде напълно приета. Освен това, иновациите и изследователската дейност определят темпа на регионалното развитие.

Изследването показва, че изпълнението на Общата селскостопанска политика и Програмата за развитие на селските райони за 2007-2013 г.г. и 2014-2020 г.г. стимулира устойчивото развитие на планинските и предпланинските райони в Полша и е допринесло за динамичното развитие на селските и на планинските и предпланински райони.

В заключение, поддържането на динамичното икономическо развитие на Полша изисква създаването на подходящи условия за развитие, които трябва да вземат предвид концепциите и стратегиите за регионално развитие. Идеите и насоките за трансформация на селското стопанство в новата финансова перспектива на ЕС, планирана в рамките на Европейския зелен пакт, трябва да вземат предвид и регионалните условия на селските и на планинските и предпланинските райони на Полша.

Заключение

В заключение следва да се посочи, че социално-икономическото развитие на регионите и устойчивото развитие на селските райони изискват участието на органите на държавната власт в стимулирането на процеса на развитие и неговото създаване чрез ефективно прилагане на политики за развитие. Процесът на развитие на регионите и

селските райони, включително планинските и предпланинските райони в Полша, трябва да вземе предвид ендегенните условия и бариерите пред развитието, и трябва да бъде географски ориентиран.

IV. Заключение изводи, формулирани препоръки и научен и практически принос на дисертационния труд

Социалните, природните и историческите условия са тясно свързани с появата на различия в социално-икономическото развитие на регионите. Съвременните концепции за регионално развитие обръщат специално внимание на вътрешния потенциал на регионите, а задачата на органите на държавната власт е да подкрепят развитието на възходящи институционални, политически и социални фактори, които влияят върху конкурентоспособността и икономическия растеж. Иницирането на такива процеси позволява да се осигури устойчиво, независимо и дългосрочно развитие, което трябва да отчита и природните и екологични условия.

За целта се създава политика за регионално развитие, разбрана като набор от взаимосвързани дейности, предприети и изпълнявани с цел осигуряване на непрекъснато и устойчиво развитие, териториално и социално-икономическо сближаване, повишаване на конкурентоспособността на регионалната икономика, както и създаване на нови работни места в регионална перспектива.

Диференциацията на степента на регионално развитие, диагностицирана в това дисертационно изследване, изисква идентифициране на условията за развитие на региона, както и прилагане на мерки, насочени към укрепване на техния потенциал и използване на създадените от външната среда възможности. Стимулирането и подкрепата за развитието трябва да се прилагат особено в регионите с дефицит на развитие.

За селските райони, както и за планинските и предпланинските райони на Полша, за които са диагностицирани редица бариери пред развитието, концепцията за устойчиво развитие е правилна и оправдана. Целта на стратегията за устойчиво развитие е да осигури икономическо развитие при поддържане на социален и екологичен баланс.

Концепцията за устойчиво развитие в областта на селските райони и селското стопанство дава приоритет на природната среда при изпълнението на стратегическите цели за развитие. Резултатите от селскостопанските дейности са особено зависими от природата, а грижата и опазването на околната среда в селските райони е от особено значение. Осигуряването на устойчиво развитие на селското стопанство е от голямо значение и определя устойчивото развитие на селските и на планинските и предпланинските райони на Полша. Прилагането на концепцията за устойчиво развитие на планинските и предпланинските територии трябва да се осъществява въз основа на приетата политика за развитие на тези територии и чрез въвеждане на ефективни инструменти за развитие.

Обобщението на представените в това дисертационно изследване емпирични изследвания и анализи позволява да приемем напълно основната теза на представения труд, която предполага, че социално-икономическото развитие на регионите и устойчивото развитие на селските и на планинските и предпланинските райони в Полша през 2007-2019 г.г. са били териториално диверсифицирани и определени от фактори и бариери пред развитието. Диспропорциите в развитието на войводствата са резултат от разностранното въздействие на тези фактори в отделните региони и различните териториални, демографски, икономически, инфраструктурни и социални характеристики.

Прилаганата политика за регионално развитие и Общата селскостопанска политика оказаха значително влияние върху развитието на войводствата и селските райони. В хода на изследването бяха разработени препоръки за прилагането на политики за регионално развитие и развитие на селските райони, със специален акцент върху планинските и предпланинските райони на Полша.

В заключение следва да се посочи, че социално-икономическото развитие на регионите и устойчивото развитие на селските райони изискват участието на органите на държавната власт в стимулирането на процеса на развитие и неговото създаване чрез ефективно прилагане на политики за развитие. Процесът на развитие на регионите и селските райони, включително планинските и предпланинските райони в Полша, трябва да вземе предвид ендегенните условия и бариерите пред развитието и трябва да бъде териториално ориентиран. Социално-икономическото развитие на регионите и

устойчивото развитие на селските райони в Полша трябва да се съсредоточи върху следните ключови аспекти:

- ✓ Политиката за регионално развитие и Общата селскостопанска политика за 2023-2027 г.т. трябва да бъдат фокусирани върху използването на вътрешния потенциал на регионите, което ще има положително въздействие върху икономическия растеж и устойчивото развитие на регионите и селските райони;
- ✓ Процесът на обезлюдяване на регионите, който се отразява негативно на пазара на труда, представлява заплаха за социално-икономическото развитие на регионите и устойчивото развитие на селските райони;
- ✓ Развитието на предприемачеството и иновациите е една от ключовите области на социално-икономическото развитие на регионите и устойчивото развитие на селските райони; развитието на медицинските грижи за възрастни хора в селските райони е част от концепцията за устойчиво развитие, като така се влияе върху развитието на предприемачеството и демографската ситуация в тези райони;
- ✓ Научноизследователската и иновационна дейност са важен фактор, стимулиращ процеса на развитие и социално-икономически прогрес, и са съществено условие за динамичното и ефективно развитие на регионалните икономики;
- ✓ Разходите за техническа инфраструктура, включително за водоснабдяване, канализация, газоснабдяване, пътна и железопътна инфраструктура, са значителен инвестиционен тласък, който определя темпото и стимулира развитието на регионите;
- ✓ Развитието на социалната инфраструктура определя високото ниво и качество на живот на жителите на региона, като оказва значително влияние върху натрупването на човешки капитал в региона и ограничава емиграцията на неговите жители;
- ✓ Развитието на инвестиции, насочени към опазване на околната среда и управление на водните ресурси, оказва значително влияние върху подобряването на качеството на околната среда, което води до подобряване на условията на живот и здравето на жителите на региона;
- ✓ Рентабилността на стопанствата и възможностите за инвестиции в областта на съвременните и екологосъобразни технологии за производство на селскостопански

продукти се определят от степента на развитие на регионалната структура на икономиката по отношение на селското, горското, ловното и рибното стопанство; разпоредбите на Общата селскостопанска политика в тази насока са целенасочени и оказват значително влияние върху развитието на стопанствата, което носи осезаем икономически ефект за тези стопанства и влияе положително върху природната среда;

- ✓ Подпомагането на дейностите и инвестициите, насочени към развитието на стопанствата в планински и предпланински райони, ще повлияе положително върху постигането на конкурентни предимства от тези стопанства, което ще намали негативните социално-икономически явления, възникващи в тези райони;
- ✓ Изпълнението на насочени към прилагане на екосистемни услуги програми може да повиши конкурентоспособността на стопанствата, разположени в екологично ценни райони, включително в планински и предпланински райони;
- ✓ Развитието на техническата инфраструктура в селските райони е важно за поддържане на потенциала за развитие на региона, определя подходящото ниво и качеството на живот на жителите му и определя устойчивото развитие на тези територии;
- ✓ Растениевъдството и животновъдството в Полша е силно диверсифицирано по региони и се определя от терена, климатичните и почвените условия;
- ✓ Аграрната структура на селските райони, както и на планинските и предпланинските райони, формирана в резултат на исторически и културни условия, определя рентабилността на стопанствата;
- ✓ Нивото на социално-икономическо развитие на регионите се определя от процеса на миграция и протичащите в Полша демографски и социални процеси;
- ✓ Жителите на планинските и предпланинските райони изразиха мнение, че приоритетите и дейностите в рамките на ПРСР за 2014-2020г.г. и целите на ОСП за 2014-2020 г.г. са оказали „неутрално“ въздействие върху развитието на селските райони в планинските и предпланинските райони, а анкетираните, които не живеят в планински и предпланински райони, изразиха мнение за „по-скоро положителното“ въздействие на ОСП и ПРСР върху развитието на тези територии;

- ✓ Мненията относно въздействието на ОСП и ПРСР в Полша върху планинските и предпланинските райони варират в зависимост от пола, нивото на образование и местоработата на респондентите.

Прилагането на предложените промени в дългосрочен план може да доведе до осезаеми въздействия под формата на динамично социално-икономическо развитие на регионите и устойчиво развитие на селските и на планинските и предпланинските райони на Полша.

V. Научни публикации, свързани с дисертационния труд

Научни монографии:

- 1) **Kaczmariski M., (2022).** *Uwarunkowania rozwoju społeczno-gospodarczego regionów w Polsce z uwzględnieniem zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich oraz terenów górskich i podgórskich*, Издателство на Българската академия на науките “Проф. Марин Дринов” Professor Marin Drinov Publishing House of Bulgarian Academy of Sciences, ISBN: 978-619-245-251-3, ss. 306.
- 2) Dżugan M., Wesołowska M., Puchalski C., Zaguła G., Czernicka M., Kisała J., **Kaczmariski M., (2015).** *Rola interakcji międzypierwiastkowych w ograniczeniu biodostępności metali ciężkich w łańcuchu pokarmowym człowieka*. Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, ISBN: 978-83-7996-234-1, ss. 126.

Научни статии (Web of Science):

- 3) **Kaczmariski M., Frączek P., (2021).** *The level of voivodeship development in Poland and its impact on financing the social assistance system; AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, ISSN 1804-7890, Volume 11, Issue 02, December 2021, p. 101-106.
- 4) Frączek P., **Kaczmariski M., (2021).** *A social contract as a work tool for social workers in Poland - assumptions versus reality; AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, ISSN 1804-7890, Volume 11, Issue 02, December 2021, p. 64-70.
- 5) Chorostyński, A. M., **Kaczmariski, M.,** Łach, A., and Adamska, M., **(2020).** *The analysis of trace elements including uranium concentration in spring waters from*

lesko with the prospect of their balneological use. Acta Scientiarum Polonorum. Formatio Circumiectus, Volume 19, Issue 4, May 2021, p. 31-40.

- 6) **Kaczmariski M.**, Chorostyński A., Łach A., Wrona M., (2019). *An Analysis of Bioelements in the Source Waters of Sanok District on the Border of the Eastern and Western Carpathians and their Impact on the Functioning of the Human Body.* Rocznik Ochrona Środowiska (Annual Set The Environment Protection), Volume 21, Issue 2, p. 926—950.
- 7) Chorostyński A., **Kaczmariski M.**, Łach A., Wrona M., (2019). *Analysis of spring waters from Lesko in terms of their medical properties.* Acta Sci. Pol. Formatio Circumiectus; Volume 18, Issue 3, p. 31–41. DOI: 10.15576/ASP.FC/2019.18.3.31.
- 8) Dżugan M., Wesołowska M., Puchalski C., Zaguła G., Czernicka M., Kisała J., **Kaczmariski M.**, (2018). *Honey bees (apis mellifera) as a biological barrier for contamination of honey by environmental toxic metals”. Environmental Monitoring and Assessment, Volume 190, Issue 2, Number 101. DOI: 10.1007/s10661-018-6474-0.*
- 9) **Kaczmariski M.**, Jasiewicz Cz., (2013). *Impact of bottom sediments on assimilability of copper and zinc in light soil.* Ecol Chem Eng A. Volume 20, Issue 10, p. 1185-1193. DOI:10.2428/ecea.2013.20(10)108.

Научни статии:

- 10) Curyło M, Rynkiewicz-Andryśkiewicz M, Andryśkiewicz P, Mikos M, Lusina D, Raczkowski JW, Juszczak G, Kotwas A, Sygit K, Kmiec K, Cipora E, **Kaczmariski M.**, Banaś T, Strzypek Ł, Śliwczyński A, Krakowiak J, Świtalski J, Partyka O, Czerw A., (2022). *The Sense of Coherence and Health Behavior of Men with Alcohol Addiction.* International Journal of Environmental Research and Public Health; Volume 19, Issue 14, p. 8650. <https://doi.org/10.3390/ijerph19148650>
- 11) Mikos M, Budzowska J, Banaś T, Kiedik D, Sygit K, Cipora E, Karakiewicz B, **Kaczmariski M.**, Gaska I, Partyka O, Pajewska M, Świtalski J, Badowska-Kozakiewicz A, Deptała A, Augustynowicz A, Waszkiewicz M, Czerw A., (2022). *Civil Lawsuits as an Indicator of Adverse Outcomes in Healthcare.* International Journal of Environmental Research and Public Health. Volume 19, Issue 17, p. 10783. <https://doi.org/10.3390/ijerph191710783>

- 12) Frączek P., **Kaczmarowski M.**, (2021). *The social assistance system in Poland and its financing in 2015-2018 as a factor of the stabilization of the socio-economic policy of the state in turbulent conditions*. Journal of Scientific Papers VUZF REVIEW, ISSN 2534-9228, VUZF University of Finance, Business and Entrepreneurship, Sofia, Bulgaria, Volume 6, Issue 2, June 2021, p. 190-197, <https://doi.org/10.38188/2534-9228.21.2.22>
- 13) **Kaczmarowski M.**, Chorążak N., (2021). Ocena wpływu technologii uprawy na żyzność gleby i plonowanie winorośli *Vitis vinifera* L. Zeszyty Naukowe PWSZ Sanok, Volume 12, p. 291-306.
- 14) Chorostyński A., Kasperczyk M., **Kaczmarowski M.**, (2014). *Wpływ chabry bławatka (*Centaurea cyanus* L.) na obsadę żyta zwyczajnego (*Secale cereale* L.), plon suchej masy i zawartość makroelementów badanych roślin*. Zeszyty Naukowe PWSZ w Sanoku, nr 10, s. 7-17.
- 15) **Kaczmarowski M.**, Kasperczyk M., (2014). *Zawartość azotu (N-NO₃) w wodzie lizymetrycznej w zależności od okrywy roślinnej gleby*. Inżynieria Ekologiczna nr 37, p. 110-117. DOI: 10.12912/2081139X22.
- 16) Chorostyński A., Kasperczyk M., **Kaczmarowski M.**, (2013). *Wpływ chwastnicy jednostronnej (*Echinochloa crus-galii*) na obsadę owsa siewnego (*Avena sativa* L.), wielkość zebranej biomasy tych roślin i zawartość w niej podstawowych makroelementów*, Zeszyty Naukowe PWSZ w Sanoku, nr 9 (2013) s. 64-71.

Материали от конференции:

- 17) **Kaczmarowski M.**, 2010. *Wpływ dodatku osadu dennego na zawartość żelaza i manganu w biomacie kukurydzy*. Materiały konferencyjne VI Ogólnopolskiej Młodzieżowej Konferencji Naukowej „Nowoczesne systemy w technologii żywności i zarządzaniu środowiskiem”, Uniwersytet Rzeszowski.
- 18) **Kaczmarowski M.**, 2007. *Rekultywacja terenów zanieczyszczonych substancjami ropopochodnymi*. Materiały Konferencyjne XIV Ogólnopolskiego Seminarium Studentów i Doktorantów „Biotechnologia środowiskowa”, Politechnika Śląska w Gliwicach.

Експертизи:

- 19) **Kaczmarowski M.**, Kilar J., Rozwałka R., Szewczyk M., Chorostyński A., Michura A., Tofil A., Bajorek P., Oleniacz J., **(2021)**. *Monitoring przyrodniczy terenów łąkowo pastwiskowych województwa podkarpackiego, na których prowadzony jest wypas zwierząt gospodarskich w ramach Programu „Podkarpacki Naturalny Wypas III”, objętych co najmniej jedną formą ochrony przyrody – 2021 rok.* Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego.
- 20) **Kaczmarowski M.**, Kilar J., Rozwałka R., Szewczyk M., Chorostyński A., Michura A., Tofil A., Bajorek P., Oleniacz J., **(2021)**. *Monitoring przyrodniczy terenów łąkowo pastwiskowych województwa podkarpackiego, na których prowadzony jest wypas zwierząt gospodarskich w ramach Programu „Podkarpacki Naturalny Wypas III”, objętych co najmniej jedną formą ochrony przyrody z udziałem barszczu Sosnowskiego w runi. – 2021 rok.* Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego.
- 21) **Kaczmarowski M.**, Kilar J., Szewczyk M., Chorostyński A., Oziomek E., **(2020)**. *Monitoring przyrodniczy terenów łąkowo pastwiskowych województwa podkarpackiego, na których prowadzony jest wypas zwierząt gospodarskich w ramach Programu „Podkarpacki Naturalny Wypas III”, objętych co najmniej jedną formą ochrony przyrody – 2021 rok.* Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego.
- 22) **Kaczmarowski M.**, Kilar J., Szewczyk M., Chorostyński A., Oziomek E., **(2020)**. *Monitoring przyrodniczy terenów łąkowo pastwiskowych województwa podkarpackiego, na których prowadzony jest wypas zwierząt gospodarskich w ramach Programu „Podkarpacki Naturalny Wypas III”, objętych co najmniej jedną formą ochrony przyrody z udziałem barszczu Sosnowskiego w runi. – 2021 rok.* Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego.
- 23) **Kaczmarowski M.**, **(2020)**. Raport końcowy Lokalnego Partnerstwa ds. Wody w powiecie sanockim - zasoby wód na terenie powiatu sanockiego.
- 24) **Kaczmarowski M.**, Kilar J., Szewczyk M., Chorostyński A., Oziomek E., Brańska M., **(2019)**. *Monitoring przyrodniczy terenów łąkowo pastwiskowych województwa podkarpackiego, na których prowadzony jest wypas zwierząt gospodarskich w ramach Programu „Podkarpacki Naturalny Wypas III”, objętych co najmniej*

jedną formą ochrony przyrody – 2021 rok. Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego.

- 25) **Kaczmarowski M.**, Kilar J., Szewczyk M., Chorostyński A., Oziomek E., Brańska M., (2019). *Monitoring przyrodniczy terenów łąkowo pastwiskowych województwa podkarpackiego, na których prowadzony jest wypas zwierząt gospodarskich w ramach Programu „Podkarpacki Naturalny Wypas III”, objętych co najmniej jedną formą ochrony przyrody z udziałem barszczu Sosnowskiego w runi. – 2021 rok. Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego.*
- 26) **Kaczmarowski M.**, (2015). *Studium wykonalności dla zadania: Odtworzenie pierwotnej pojemności zbiornika przystopniowego Rzeszów na rzece Wisłok. Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Krakowie.*

Регионална програма:

- 27) **Kaczmarowski M.**, Kilar J., Szewczyk M., (2021). *Program aktywizacji gospodarczo-turystycznej województwa podkarpackiego poprzez promocję cennych przyrodniczo i krajobrazowo terenów łąkowo-pastwiskowych z zachowaniem bioróżnorodności w oparciu o naturalny wypas zwierząt gospodarskich i owadopylność – Podkarpacki Naturalny Wypas III. Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego.*
- 28) **Kaczmarowski M.**, (2019). *Transfer innowacyjnych rozwiązań w sektorze rolnym i leśnym z terenów górskich i podgórskich Alp do Karpat. Realizacja operacji w ramach Planu Działania Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020. Plan operacyjny na lata 2018–2019.*

VI. Декларация за оригиналност на дисертационния труд

Декларация на Матеуш Качмарски относно дисертационния труд

Декларирам, че докторската дисертация е написана изцяло от мен и не нарушава чужди авторски права.

Декларирам, че тази дисертация не дублира никой от фрагментите от моята докторска дисертация, озаглавена „Естествена оценка на дънните седименти на язовир

Жешув“, въз основа на която през 2015 г. в Аграрния университет „Хуго Колонтай“ в Краков ми беше присъдена степената «доктор на селскостопанските науки».

..... Матеуш Качмарски, София-2022 г.

/подпис/

VII. Синтетично описание на научните постижения на кандидата

a/ научни публикации

Научни публикации	Преди защитата на докторската дисертация (before PhD)	След защитата на докторската дисертация (after PhD)	Общо
	liczba publikacji (number of publications/ брой публикации)		
Авторски монографии	0	2	2
Редактиране на научни монографии	0	0	0
Статии в научни списания	4	10	14
Раздели в научни монографии	0	0	0
Експертизи	0	8	8
Други, например, популяризиране на науката	0	2	2
Общо	4	22	26

b/ участие в чуждестранни лекции и научни конференции

Чуждестранни лекции ERASMUS+, “Staff Mobility for Teaching – Mobility Agreement”	- Higher Institute of Insurance and Finance, VUZF (Bulgaria, 2022) - Kaposvári Egyetem (Węgry, 2014) - Károly Róbert Főiskola (Węgry, 2013)	3
Научни конференции - изказвания с доклад	Полша, Словакия, Украйна, България	9
Общо		12

c/ управление на дипломните работи

- управление на магистърските работи	6
- управление на бакалавърските работи	17
Общо	23